

УДК 351:378

В. В. Олійник,
к. пед. н., докторант, ДВНЗ "Університет менеджменту освіти"

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА: ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

V. Oleinik,
Ph.D. in education, doctoral, University Education Management

POSTGRADUATE EDUCATION AS A FACTOR INCREASING EFFICIENCY OF SOCIAL PRODUCTION: ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Здійснено аналіз післядипломної освіти як чинника підвищення ефективності суспільного виробництва, виявлено її специфіку у контексті державного управління, що має враховувати впровадження прогресивних методів і застосування новітніх технологій у процесі навчання. Особливо це стосується підвищення кваліфікації та підготовки керівників підприємств, державних службовців.

The analysis of post-graduate education as a factor in increasing the efficiency of social production found its specificity in the context of the public administration which has to take into account the introduction of advanced techniques and the use of new technologies in the learning process. This is especially true of training and preparing business leaders, public servants.

Ключові слова: державне управління, ефективність, механізм реагування, післядипломна освіта, система підготовки кадрів, суспільне виробництво.

Key words: public administration, efficiency, response mechanism, postgraduate education, training system, social production.

ВСТУП

Аналіз розвитку суспільства дає підтвердження важливості знань, інформованості та освіти на кожному етапі історії людства. Сучасний розвиток продуктивних сил суспільства змістив акценти уважень щодо традиційних символів влади: землі і капіталу, оскільки об'єктами власності, що уособлюють господарську владу, стають інформація і знання, які є найдемократичнішими і абсолютними видами власності [1].

Еволюційні зміни в засобах виробництва природно вимагають відповідного обсягу знань, умінь, навичок інформованості працівника як безумовно необхідних чинників виробничого процесу. Працівники, які обслуговують виробничі і технологічні процеси повинні мати певні знання і тим ґрунтовніші, чим складнішим є виробництво та технічні засоби, які обслуговують його. Науково-технічні досягнення останніх десятиліть у галузі інформаційних технологій, телекомунікацій ставлять ще жорсткіші умови до підготовки кадрів. Все це призводить до нового погляду на освіту і знання. Перетворення кваліфікованої робочої сили в найважливішу виробничу силу є однією із основних умов перетворення праці, зайнятої її підготовкою, у виробничу працю.

У науці державного управління накопичено значний теоретичний, методологічний доробок. Різні аспекти державного управління суспільним розвитком та освітою як його складовою досліджені такими науковцями, як Г. Балихіним, Н. Багаутдіновою, В. Бесчастним, В. Га-

маюновим, О. Дацієм, В. Дорофієнком, Г. Кологрєєвим, В. Пілюшенком, О. Поважним, В. Сиченком та ін. Разом із тим, аналіз досліджуваної проблематики дає змогу стверджувати, що найменш розробленими є підходи щодо розв'язання проблеми, пов'язаної з управлінням розвитком саме післядипломної освіти.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення аналізу післядипломної освіти як чинника підвищення ефективності суспільного виробництва та виявити її специфіку у контексті державного управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

Значення знань для розвитку суспільства змінює підходи до сфери, що їх продукує. З другої половини ХХ сторіччя вже беззаперечно визнається роль освіти, освіченості населення, освітнього потенціалу в якості фактору економічного розвитку. Освіта відноситься до тієї сфери життєдіяльності людей, економічною функцією якої є відтворення кваліфікованої робочої сили.

У науці вже розроблена методика визначення величини приросту національного доходу в залежності від зростання загальної освіченості та кваліфікації праці. Для таких розрахунків використовується коефіцієнт продукції, тобто приведенням складної праці до простої.

Підхід до освіти як галузі з притаманним саме їй економічним механізмом і ефективністю досліджувався за-

Таблиця 1. Характеристики освіти та підготовки кадрів

Характерні риси	Освіта	Підготовка кадрів
Мета	Розвиток людської особистості її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого соціального вибору, підвищення освітнього рівня народу, <i>забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями</i>	Здобуття певної кваліфікації за конкретним напрямом професійної спеціалізації на базі загальної середньої освіти з метою подальшого працевлаштування
Функції	Пізнавальна, виховна і економічна; гуманізація, культурного успадкування, розвиваюча, перетворююча, прогностична, координуюча, адаптивна, профорієнтаційна, підготовка до трудової, суспільно-політичної діяльності, до сімейного життя	Соціально-економічна, пізнавальна, адаптивна, прогностична, регулююча
Охоплення	Всі верстви населення до 17 років	Населення працездатного віку, що має вже повну освітню базу і прагне отримати спеціальність
Витрати	Джерелами коштів є переважно державні кошти, в окремих випадках можливі кошти приватних осіб та суб'єктів господарювання	Кошти державних бюджетів різних рівнів, кошти приватних осіб, суб'єктів господарювання
Характер	За Конституцією [ст. 53] загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і безкоштовною	Не є загальнообов'язковою, отримується за вибором споживача

хідними вченими. На основі їх досліджень доведено прямий зв'язок збільшення рівня доходів працівника в залежності від рівня освіти. Такий висновок увійшов до наукових напрацювань концепції "людського капіталу", одним із авторів якої став нобелівській лауреат Т. Шульц.

Донедавна в науці було прийнято виділяти дві сфери національного господарства: виробничу і невиробничу. Вважалось, що праця в невиробничій сфері не створює ніякого кінцевого продукту і не є продуктивною. Освіта вважалась невиробничою сферою [2]. На початку 1990-х років з'являються публікації вчених Ю. Васильчука, Є. Драганова, Ю. Чернявського, О. Грищенко, в яких переглядаються традиційні уявлення про освіту як невиробничу сферу і переконливо доводиться виробничий характер освіти, що виробляє особливий духовний продукт — знання.

Систему освіти складає сукупність закладів різних рівнів, типів і форм організації, які функціонують на території України. Закон України "Про освіту" [3] встановлює таку структуру освіти: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру та самоосвіту.

Освіта є поняттям, яке включає в себе процес передачі систематизованих загальних, спеціальних, академічних і вузькопрофільних знань, вмінь, навичок. У сучасних умовах освіта не є кінцевим продуктом одного з етапів життя людини, а є постійним процесом, що триває протягом всього життя. Це об'єктивний процес, який зумовлений високим рівнем змін у технологіях, втілених у продуктах і виробничих процесах, що потребує відповідного підвищення кваліфікації кадрів. Крім того, майже в усіх індустріальних країнах відбуваються процеси скорочення народжуваності, що призводить до зростання середнього віку працюючих, а, як наслідок, це проявляється у поступовому зниженні продуктивності їх праці. Загальні демографічні проблеми пов'язані із зменшенням приросту населення внаслідок скорочення народжуваності, збільшення смертності, міграції кваліфікованих кадрів за кордон мають місце і в Україні, тому саме післядипломна освіта з гнучким механізмом реагування на потреби ринку є важливим чинником підвищення ефективності суспільного виробництва.

Досліджуючи систему підготовки кадрів, необхідно зазначити, що межі цієї системи визначаються умовно через розгалуженість окремих інститутів, подвійне підпорядкування різних елементів, несистемний характер зв'язків між окремими елементами. Так, чинними законодавчими актами не встановлено конкретного переліку форм професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Згідно ст. 40 Закону України "Про освіту" [3] професійна освіта є видом освітньої діяльності, що забезпечує отримання громадянами професії відповідно до покликання, інтересів, здібностей, перепідготовку, підвищення професійної кваліфікації. В іншому законодавчому акті Законі України "Про професійно-технічну освіту" [4] вказується, що професійно-технічна освіта забезпечує первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Наведені закони не містять чіткого переліку всіх наявних видів освітніх послуг стосовно професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки, що на практиці приводить до неоднозначних ситуацій. Такі форми професійної підготовки як тренінги, стажування, семінари, які за своєю суттю сприяють зростанню професійного рівня кадрів ніде не вказані.

Особливістю підготовки кадрів є надання спеціальності з метою подальшого отримання доходу. На інших етапах освіти присутній елемент виховання, або надання загальних знань. Метою підготовки кадрів є надання професійних знань і навичок. Це впливає на економічний механізм функціонування стосовно того, хто несе витрати. Порівняльні характеристики освіти і підготовки кадрів наведено в таблиці 1.

Система підготовки кадрів виконує свої функції через освітні заклади різних рівнів, типів і форм організації системи освіти, а також мережу підвищення кваліфікації безпосередньо на виробництві, які здійснюють навчальну, методичну, наукову та управлінську діяльність у сфері подальшої підготовки кадрів протягом всієї трудової діяльності працівників після отримання першої (базової) професійної освіти.

Підготовка кадрів є органічним елементом системи освіти. Базою завжди виступає повна загальна освіта (державний стандарт), здобуття якої гарантується Конституцією. Наступним етапом є базова вища (бакалавр)

та повна вища (спеціаліст, магістр) професійна освіта. Після отримання професійної освіти весь наступний період професійного вдосконалення фахівця пов'язаний саме з післядипломною освітою.

Відмінність системи підготовки кадрів у порівнянні з системою освіти становить діюча структура підвищення кваліфікації безпосередньо на виробництві, яка в такому сенсі відсутня в навчальних закладах. Це призводить до значного розгалуження елементів системи, оскільки підвищенням кваліфікації своїх кадрів повинно займатись апріорі кожне підприємство, щоб бути конкурентоспроможним. Проте й у цьому випадку між системою підготовки кадрів та освітою існує тісний зв'язок, який полягає в залученні кваліфікованих викладачів навчальних закладів до підготовки кадрів безпосередньо на виробництві, використання знань і практичного досвіду спеціалістів виробництва для закладів освіти. Саме поєднання класичних уявлень про вищу школу із залученням досвіду спеціалістів практиків в системі підготовки кадрів є однією з відмінностей цієї системи від системи підготовки кадрів. Це певною мірою ускладнює дослідження проблеми. В таблиці 2 наведено основні відмінності щодо основних положень про підготовку кадрів та післядипломну освіту.

Післядипломна освіта передбачає рівень освіти, об'єктивна поява якого пов'язана з розвитком суспільства і необхідністю постійного підвищення професійного рівня кадрів у відповідності до вимог науково-технічного прогресу. В країнах з розвинутою ринковою економікою післядипломна освіта має різні назви: "освіта дорослих", "освіта протягом життя", безперервна освіта та самоосвіта.

Післядипломну освіту фахівці називають "коронаю освіти". Вона є складовою частиною національної системи освіти. Бурхливий розвиток післядипломної освіти збігся із входженням України на шлях ринкового розвитку на початку 1990-х років.

Зміст післядипломної освіти визначається вимогами суспільства до кадрового забезпечення економіки країни спеціалістами з урахуванням перспектив розвитку окремих галузей. Економічна сутність значення післядипломної освіти полягає в забезпеченні економіки країни висококваліфікованими кадрами, здатними працювати більш продуктивно, адже підвищення продуктивності праці — це об'єктивний економічний закон.

У сучасних умовах структурних зрушень в Україні значенню продуктивності праці не надається належна увага. В науковій літературі і практичній діяльності ця категорія не знаходить достатньої розробки в контексті вирішення складних проблем побудови нової системи соціально-економічних відносин в суспільстві. Об'єктивні зміни, що відбуваються у суспільстві на шляху економічного зростання, визначатимуться саме рівнем якісно нового кадрового забезпечення галузей економі-

Таблиця 2. Характеристика підготовки кадрів та післядипломної освіти

Основні риси	Підготовка кадрів	Післядипломна освіта
Зміст	Забезпечення економіки кваліфікованими працівниками різних рівнів підготовки	Забезпечення галузей економіки у відповідності із швидко змінюваними потребами економіки висококваліфікованими кадрами з вищою продуктивністю праці та синергічним ефектом від поєднання кількох освіт
Форми організації	Освітні заклади I–IV рівнів акредитації, професійно-технічні училища, можлива організація навчання безпосередньо на виробництві, а також за кордоном	Заклади післядипломної освіти курси, центри
Мета	Отримання професії, в тому числі первинне, та подальше її поглиблення, а також перепідготовка	Одержання нової спеціальності, кваліфікації та професії на основі раніше здобутої освіти чи поглиблення знань
Джерела фінансування	Бюджетні кошти, кошти суб'єктів господарювання, фізичних осіб	Кошти фізичних осіб, кошти підприємств, установ організацій

ки, здатних підняти на новий щабель продуктивність праці.

Основними завданнями закладів післядипломної освіти є запровадження гнучкої системи безперервної освіти громадян, яка має на меті їх адаптацію до професійної діяльності в умовах швидкої зміни соціально-економічних відносин. Задля цього розробляються та впроваджуються різноманітні форми навчання, здійснюється теоретичне, навчально-методичне, організаційне та інформаційне його забезпечення. Спільно із замовниками забезпечується оптимальна періодичність та терміни навчання з урахуванням встановленого порядку атестації фахівців. Розробляються, проходять апробацію та впроваджуються інноваційні технології на підприємствах, в установах, організаціях відповідної галузі чи сфери. Спільно з органами управління заклади післядипломної освіти проводять соціологічний моніторинг та статистичний аналіз, що мають на меті визначення перспектив і напрямків розвитку галузі, способів управління нею та потреб у відповідному підвищенні кваліфікації чи перекваліфікації фахівців, здійснення фундаментальних, пошукових та прикладних наукових досліджень з проблем розвитку певної галузі та післядипломної освіти.

Складовою частиною діяльності закладів післядипломної освіти є участь у виконанні державних, галузевих та регіональних цільових наукових програм, підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в першу чергу для системи післядипломної освіти, підготовка підручників, посібників, науково-методичних розробок, збірників наукових праць, монографій, періодичних видань.

Заклади післядипломної освіти поширюють серед громадськості знання, пов'язані із функціонуванням відповідної галузі, надають платні освітні, експертні, видавничі, інформаційні та інші передбачені Статутом послуги, здійснюють виробничо-комерційну діяльність з метою розвитку закладу, покращення умов праці та навчання учасників навчального процесу, впроваджують інноваційні технології на підприємствах, в установах, організаціях відповідної галузі чи сфери.

Разом з відповідними міністерствами та відомствами України, місцевими органами виконавчої влади заклади освіти зміцнюють навчально-матеріальну базу, обладнують її передовим устаткуванням, поліграфічною, обчислювальною технікою, забезпечують слухачів необхідними житлово-побутовими умовами, розробляють та реалізують міжнародні програми і проекти в галузі післядипломної освіти на підставі угод із зарубіжними партнерами із залученням міжнародних організацій, асоціацій, фондів та інших зацікавлених сторін.

Система післядипломної освіти не є замкнутою системою, вона знаходиться в постійній взаємодії з зовнішніми і внутрішніми елементами в суспільстві. Для розвинених країн характерні два підходи щодо підготовки спеціалістів: технологічний і інженерний. При технологічному підході посилена увага звертається на прикладну сторону навчання і менша надається питанням теорії. Інженерний підхід передбачає поглиблене вивчення теорії і передбачає ґрунтовні знання з математики. В інженерній освіті намітилась орієнтація на підготовку елітарних груп спеціалістів для інженерно-інноваційної та науково-дослідницької діяльності з пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу: матеріалознавства і технології нових матеріалів, машинобудування, комп'ютерної науки та інженерії, автоматизації і управління, проектування і технології електронних засобів, інформаційної технології, біоінженерії, економіки промисловості, екології, підготовки спеціалістів з інтегральних міжгалузевих напрямів.

Динамізм та швидкі якісні зміни, які є ознакою сучасного способу життя об'єктивно призводять до появи нового феномену — освіти впродовж всього життя людини. Відповідно чого післядипломна освіта наповнюється новим інноваційним змістом, інструментами забезпечення якого виступають: дистанційна освіта, ЗМІ, громадські організації, освітні технології на базі епістемологічних та герменевтичних аспектів педагогіки і дидактики.

Вирішальним фактором розвитку освіти виступає суспільний попит. Але не прогнозований розвиток освітньої системи без урахування потреб ринку праці може привести до неадекватного розвитку системи освіти до більш високих рівнів і, як наслідок, надмірна пропозиція призведе до інтелектуального безробіття. Прояви такої ситуації можна спостерігати за даними звернень випускників вищих навчальних закладів до центрів зайнятості в пошуках роботи.

Важливою структурною зміною в системі вищих шкіл зарубіжних країн є збільшення кількості вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів на післядипломному рівні або здійснюють підготовку без відриву від виробництва в системі дистанційного навчання, в умовах пошуку нових форм організації навчального процесу, комбінування заочної та вечірньої форми навчання.

ВИСНОВОК

На основі проведеного аналізу післядипломної освіти як чинника підвищення ефективності суспільного виробництва виявлено її специфіку у контексті державного управління. Встановлено, що специфічні особливості закладів післядипломної освіти визначаються сферою їх дії в секторі надання освітніх послуг. Заклади післядипломної освіти мають справу із зрілими слухачами, які вже отримали одну або більше вищих освіт.

Слухачі цих закладів, виходячи з реалій ринкових відносин, вже працюють за необхідними на ринку праці спеціальностями, але не мають систематизованих знань зі спеціальності та відповідного диплому про вищу освіту. Наприклад, слухач може працювати бухгалтером чи економістом, а за першою освітою мати диплом інженера чи педагога.

Іншою особливістю післядипломної освіти є підвищені вимоги до підбору професорсько-викладацького складу закладів післядипломної освіти. Те, що ці заклади освіти перенавчають студентів, які вже мали освіту, технічну чи гуманітарну, вимагає більш жорстких критеріїв відбору щодо викладачів і відповідного заохочення останніх розмірами оплати праці, яка коливається від нормативно встановлених розцінок в інститутах, що займаються перепідготовкою безробітних за направленнями Центрів зайнятості до договірних у закладах освіти, які перенавчають на комерційній основі.

Організація навчання в закладах післядипломної освіти вимагає впровадження прогресивних методів і застосування новітніх технологій у процесі навчання. Особливо це стосується проведення занять з підвищення кваліфікації та підготовки керівників підприємств, державних службовців, підготовки семінарів, конференцій.

Література:

1. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку: [монографія] / [В.І. Куценко, О.В. Гаращук, О.О. Євсєєва та ін.]; за наук. ред. В.І. Куценко / Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". — К., 2013. — 336 с.
2. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 1600 с.
3. Закон України "Про освіту" від 23.05.1991 № 1060 // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 34. — С. 16—21.
4. Закон України "Про професійно-технічну освіту" від 10.02.1998 № 103 // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 32. — С. 11—13.

References:

1. Kutsenko, V.I. Haraschuk, O.V. and Yevsieieva, O.O. (2013), *Sotsial'nyj resurs formuvannia innovatsijnoi ekonomiky v konteksti staloho rozvytku* [Social life forming innovative economy in the context of sustainable development], *Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy"*, Kyiv, Ukraine.
 2. *Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'*, (1989), [Soviet Encyclopedic Dictionary], *Sov. jenciklopedija*, Moscow, Russian Federation.
 3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), *The Law of Ukraine "On Education"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*, vol. 34, pp. 16—21.
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), *The Law of Ukraine "On Vocational Education"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 32, pp. 11—13.
- Стаття надійшла до редакції 21.04.2014 р.*